

HİTİT BELGELERİNDE KÖRLER*

Yasemin ARIKAN - SOYSAL

Hititler Devri Anadolu'sunda vücut sakatlıkları ve bunlardan muzdarip kişilerin sosyal hayattaki pozisyonları hakkında çok sınırlı bilgiye sahibiz. Hitit belgelerinde ender rastlanan bu türden durumlar genellikle körler ve sağırları ilgilendirmektedir. Bunlardan körler genellikle idarî konularla ilişkili olarak anılırken —örneğin mektuplar ve takas listelerinde—, sağırlar daha çok kült hayatında rol oynamaktadırlar. Bu çalışmanın konusu Hititlerde körlerdir. Gelecekteki bir çalışmamızda ise sağırları incelemeyi planlıyoruz.

Hititlerin günlük hayatında körlük durumlarının meydana gelmesi konusunda en önemli informasyonları Hitit Kanunları vermektedir. Orada¹⁾ bu konuyla ilgili şu maddelere rastlıyoruz: Hür bir insanın kör edilmesi (madde § 7), hür bir insanın kavga sırasında kör edilmesi (§ V), hür bir insanın kaza sonucu kör edilmesi (§ V), bir kölenin kavga sırasında kör edilmesi (§ VI) ve bir kölenin herhangi bir şekilde kör edilmesi (§ 8). Her maddede, başkasının körlüğüne yolaçan suçlular için değişik para cezaları öngörülmektedir.

Tarihteki pekçok toplumda olduğu gibi, Hititlerde de kör etme cezaî bir yaptırım olarak da uygulanmaktaydı²⁾. Bir Tutuhaliya'ya ait olan ferman KUB XIII 9 II 11-15'de³⁾ “*Eğer bir köle hırsızlık yapmış ise ve o (= malı çalınan kişi) onu hırsızlık sırasında yakalarsa, eğer o (köle) daha önceden kör edilmiş ise onu ona (= malı çalınan*

* Kısaltmalar için bk. J. Friedrich - A. Kammenhuber, HW², 1975, s.13 vd.

1) Hitit Kanunları hakkındaki en son çalışma, H.A. Hoffner, Jr., The Laws of the Hittites, Leiden-New York-Köln, 1997, s.10 vd.

2) H.A. Hoffner, Jr., a.g.e. s.175 ve d.n.28.

3) Metin çalışması için bk. E. von Schuler, Fs Friedrich, 1959, s.447-450; metnin daha erken bir devre tarihlenmesi konusunda bk. H. Otten, Fs Laroche, 1979, s.273-276.

kişiye) teslim etmezler. Eğer o (köle) kör edilmemiş ise onu ona (= malı çalınan kişiye) teslim ederler" ifadesi bulunmaktadır. Ayrıca Boğazköy dışından, Orta Hitit Devrine tarihlenen Maşat belgelerinden öğrendiğimize göre "kör etme", kralın emrini (zamanında) yerine getirmeme durumunda görevliler için öngörülen bir ceza idi. Mışt. 75 / 10 = HKM 14⁴⁾ öy. 3-14: "*Bu tablet sana ulaşır ulaşmaz majestenin huzuruna acele olarak hareket et! Gagadduyalı adam Maruua'yı da (birlikte) getir! Yoksa sizin yanınıza gelecekler (ve sizi) orada kör edecekler*". Mışt. 75 / 69 = HKM 16⁵⁾ öy. 5-15: "*Bu tablet size ulaşır ulaşmaz majestenin huzuruna acele olarak hareket edin! Yoksa sizin yanınıza gelecekler (ve sizi) orada kör edecekler*". Mışt. 75 / 103 = HKM 84⁶⁾ öy. 19': "*Sonra sizi kör ed[ecekler]*". Ancak, bu kısa notlar dışında, kör etme cezasının ayrıntılı tasvir edildiği ya da bildirildiği herhangi bir belge tanınmamaktadır⁷⁾.

Hitit metinlerinde "kör (kişi)" kavramını gösteren en yaygın kelime Sumerce (LÚ)IGI.NU.GÁL'dir. Bu, IGI "göz" ile NU.GÁL "mevcut değil, yok" elemanlarından oluşmaktadır ve "gözü mevcut değil = kör, âmâ"⁸⁾ anlamındadır. Mezopotamya'da ise, kör kavramı için IGI.NU.GÁL yanında IGI.NU.DU₈ ve IGI.NU.TUK⁹⁾ da kullanılmaktadır. Hititler bunlardan yalnızca IGI.NU.GÁL'i Boğazköy yazım geleneğine almışlardır. IGI.NU.TUK'un Akadça karşılığı *la nātilu*'dur¹⁰⁾. Hititçe kelime olarak ise, *daşuuaḥḥ-* "kör

4) Metin çalışması için bk. S. Alp, Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, Ankara, 1991, s.138-141 ve 310. Aynı eserin 336. sayfasında ise, Hitit belgelerinde körler hakkında genel bilgiler verilmektedir.

5) Metin çalışması için bk. S. Alp, a.g.e. s.140-143.

6) Metin çalışması için bk. S. Alp, a.g.e. s.278-282.

7) Ancak, bir kör etme durumu son derece genel olmak üzere kırık kontekstli KBo VI 34 I 19'-20'. satırlarda tasvir edilmiş olabilir. Metin çalışması için bk. N. Oettinger, StBoT 22, 1976, s.6 vd.

8) J. Friedrich, HW, 1952, s.277; R. Labat, Manuel d'épigraphie akkadienne, Paris, 1963, s.201, no.449; C. Rüster - E. Neu, Hethitisches Zeichenlexion, Wiesbaden, 1989, s.233, no.288.

9) W. von Soden, AHw, 1972, s.768; CAD N II, 1980, s.129; R. Borger, Assyrisch-babylonische Zeichenliste, Neukirchen-Vluyn, 1986, s.172, no.449.

10) R. Labat, a.g.e. s.201, no.449; W. von Soden, a.g.e. s.768; CAD N II, 1980, s.129.

etmek” fiilini ve bundan türetilme partisip *tašuuahḫant-* “kör edilmiş”i¹¹⁾ tanıyoruz. Yine aynı fiilden *-nt-* genişletilmesi ile türetilmiş partisipal adjektif¹²⁾ *daš(u)uant-* da aynı şekilde “kör”¹³⁾ anlamına gelmektedir.

(LÚ)IGI.NU.GÁL yazılışları şunlardır (hepsi fonetik takısız geçer):

Sg.N., A. IGI.NU.GÁL	KUB XLIII 22 I 25'; HKM 36 22; HKM 102 öy.6, a.k.13, ay.15.
LÚIGI.NU.GÁL	KBo XIX 32 7'; KBo XL 8 ay.? 8'; KUB XLIII 10 2'; IBoT I 29 ay.39'; HKM 85 öy. 18'; HKM 102 öy.4.
MUNUS LÚIGI.NU.GÁL	KBo VI 34 III (2), 4 (// KUB VII 59 III 5, 7).
Sg.G. LÚIGI.NU.GÁL[L-aš?]	KBo VI 34 III 7.
[š]A? LÚIGI.NU.GÁL	KUB VII 59 III 10.
Pl.N., A. LÚ.MEŠIGI.NU.GÁL	KBo VIII 35 I 2'; KBo XVI 27 I 16'; KBo XVII 48 öy.3'; KUB XL 36 I 7'; HKM 58 öy.14; HKM 59 öy.5; HKM 102 öy.11, ü.k.22.
LÚ.MEŠIGI.NU.GÁL ^{HI.A}	HKM 58 öy.6, 8.
Pl.G. ŠA LÚ.MEŠIGI.NU.GÁL	HKM 58 öy.5.

Değişik yerleşim merkezlerinden (Boğazköy, Maşat ve Orta-köy) kaynaklanan Hitit belgelerinde (LÚ)IGI.NU.GÁL'lere daha çok idarî konular çerçevesinde rastlanmaktadır. Körlere, Hititler'in düşmanları ile yaptıkları tutsak / rehine değiş tokuşu protokollerin-

11) KUB XIII 9 II 12, 14; bk. H. Ehelolf, KIF 1, 1930, s.394 d.n.4; diğer mümkün belgeler için bk. J. Tischler, HEG III / 9, 1993, s.269.

12) H. Kronasser, EHS, 1966, s.265-266.

13) KBo XIII 35 öy.III 3'; KBo XXI 6 öy.10; KBo XXIV 9 I? 5'; KUB XII 62 ay.7, 8, 12; KUB XXXVI 12 II 12'.

de ismen anıldıkları gibi, bazı mektup pasajlarında çalıştırıldıkları değirmenlerden kaçtiklarına dair haberler vasıtası ile de söz konusu edilmektedirler. Çok seyrek olmak üzere kör kişi olgusunun, dinsel hayatta da rol oynadığına tanık oluyoruz.

1. Sosyal ve idarî hayatta körler.

a) **Rehine değişimi sırasında anılan körler:** Bu tür belgelerin en önemlisi Maşat Höyük'ten tanınmaktadır. Şimdi bu metne bir göz atalım:

Mışt.75 / 50 = HKM 102¹⁴⁾

ü.k. 1 IGI^HIA uš-kán-zi

öy. 2 ŠA mTa-mi-ti-iš LÚ URUTág-ga-aš-ta ŠÁM

3 II DUMUMEŠ šu-ul-li-iš I LÚ

4 mŠu-na-DINGIR^{LIM} LÚIGI.NU.GÁL LÚ URUGa-aš-ta-
ha-ru-ga

5 I LÚ I MUNUS I DUMU VIII!¹⁵⁾ GUD^HIA III UZ₆ ŠÁM

6 mPí-ği-na-aš IGI.NU.GÁL LÚ URUKu-tu-pí-ta-aš-ša

7 II LÚMEŠ III GUD^HIA ŠÁM-ŠU

8 mĤi-mu-DINGIR^{LIM} LÚ URUGa-ma-am-ma IGI^HIA uš-
kán-zi

9 II DUMU.MUNUSMEŠ [š]u-ul-la-aš I LÚ ŠÁM

10 mTu-ut-tu-uš L[Ú? UR]U Z[a]-ni-pu-ra-aš¹⁶⁾

11 mTa-ku-ri-iš LÚ URUİš-ki-la II LÚMEŠ IGI.NU.GÁL

a.k. 12 mGa-pí-ja-aš EGIR pa¹-it-ta

14) Metnin çivi yazılı edisyonu için bk. S. Alp, Hethitische Keilschrifttafeln aus Maşat-Höyük, Ankara, 1991, s.100; metin çalışması için bk. G.F. del Monte, "I testi amministrativi da Maşat-Höyük / Tapika" *Orientalis Antiqui Miscellanea* II, 1995, s.103-111.

15) G.F. del Monte, a.g.e. s.103: 6!¹⁷⁾ olarak okumaktadır.

16) G.F. del Monte, a.g.e. s.103: L[Ú^u]U za-q[a]¹-pu-ra.

- 13 ŠA mKu-[u]r-ru-ri IGI.N[U.GÁ]L LÚ URUš-ki-l[a]
- ay. 14 II DUMUMEŠ VIII GUDĦIA X UZ₆ĦIA
-
- 15 mGa-ša-lu-ua-a-aš LÚ URUMa-la-zi-ja IGI.NU.GÁL
- 16 mGa-pí-ja-aš EGIR pa-it-ta I DUMU.MUNUS šu-ul-li-in
I! L[Ú]
- 17 ta-at-ta
-
- 18 ŠA mPí-iš-ga-tal-li LÚ URUTág-ga-aš-ta III GUDĦIA
SÁM
-
- 19 IX LÚMEŠ URUQa-aš-ga EGIR-an pa-it-ta ŠÁM-ŠU-NU-
ma
- 20 XX GUDĦIA XIII UZ₆ĦIA VI LÚMEŠ III MUNUSMEŠ
-
- 21 II DUMUMEŠ šu-ul-la-aš III DUMU.MUNUSMEŠ šu-ul-
la-aš
-
- ü.k. 22 XVII LÚMEŠ IGI.NU.GÁL e-eš-zi ku-it

ü.k. 22 (Toplam) onyediyedi adam, (ya) kör (ya da)

1 gözler(i) görür.

öy. 2 Taggaştalı adam Tamiti'nin bedeli:

3 İki erkek çocuk rehine (ve) bir adam.

4 Gaštaharugalı adam Šunaili, kör,

5 bedeli: Bir adam, bir kadın, bir erkek çocuk, sekiz¹ sığır,
üç keçi.

6 Kutupitaşşalı adam PiĦina, kör,

7 bedeli: İki adam, üç sığır.

8 Gamammalı adam Ħimuili, gözler(i) görür,

9 bedeli: İki kız çocuk [r]ehine (ve) bir adam.

10 Z[a]nipuralı ad[am] Tuttu,

11 İşkilalı adam Takuri: İki kör adam.

a.k. 12 (Sen) Gapija (onları) iade ettin.

13 İskil[a]lı adam Kururi, k[ö]r,

ay. 14 (bedeli): İki erkek çocuk, sekiz sığır, on keçi.

15 Malazijalı adam Gaşaluua, kör.

16 (Sen) Gapija (onu) iade ettin, bir kız çocuk rehine (ve) bir ad[am]

17 aldın.

18 Taggaştalı adam Piştagalli'nin bedeli: Üç sığır.

19 Dokuz Kaşkallı adamı iade ettin, onların bedeli:

20 Yirmi sığır, onüç keçi, altı adam, üç kadın.

21 İki erkek çocuk rehine, üç kız çocuk rehine.

Metin kanımızca, HKT çivi yazılı edisyonunda üst kenar 22 olarak kopya edilen satır ile başlamakta ve üst kenar 1 ile devam etmektedir. Çünkü, üst kenar 1. satırdaki IGIHI.A *uşkanzi* ifadesi içerikçe bir metin başlangıcına uymamaktadır. Eğer, burada teklif edilen yorum dikkate alınırsa, mantıkî bir şekilde, metnin başlangıcında önce toplam insan sayısı “kör veya gözler(i) görür” olarak verilmekte ve daha sonra da ayrıntıya geçilerek teker teker hangi rehinenin kör, hangi rehinenin gözleri görür olduğu açıklanmaktadır. İstisna olarak 2. ve 18. satırlarda Taggaştalı adamlar Tamiti ve Pişgatalli'nin kör veya gözleri görür olduğuna dair herhangi bir açıklama yoktur. Metinde sayılan kentler (Taggašta, Gaštaharuga, Kutupitaşša, Gamamma, Zanipura, İşkila ve Malazija) Hitit hakimiyet alanı dışında kalan, Yukarı Yeşilirmak Vadisinde, Maşat-Höyük'ün kuzeybatısında Kaşka ile sınır bölgede bulunmalıdırlar¹⁷⁾. Metnimize göre toplam onyediyen dokuz Kaşkallı iade edilmiştir. Bunlardan altısının kör, birinin gözlerinin görür olması dikkat çekicidir.

17) Bk. S. Alp, Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, Ankara, 1991, s.6 vd., şehir adları altında.

Boğazköy belgeleri arasında ise, yine körlerden bahseden anlaşma türünden metinlere rastlıyoruz. Ancak bunların hemen hepsi çok tahrip olduğundan, ne yazık ki konumuz ile ilgili elle tutulur veriler kazanılamamaktadır. Örnek olarak, Hitit kralı I. Arnuvanda'nın Kaşkalarla yaptığı antlaşmanın yer aldığı KBo XVI 27'de¹⁸⁾, değiş-tokuş edilen rehineri konu alan paragraflardan (I 7'-15') hemen sonra, LÚ.MEŠİGI.NU.GÁL-*ia* "körler de" ile başlayan, ama pek sarıh anlaşılamayan yeni bir paragraf vardır (I 16' vd.)¹⁹⁾. Diğer bir antlaşma KBo VIII 35 I 2' de körler, "Kaška" ve "yaya askerler" ile beraber²⁰⁾, bu metnin duplikatı olan KUB XL 36 I 7' de ise "majeste" (yani Hitit kralı), "Hattinalı adam" ve "Kaşkallı askerler" in geçtiği kontekste anılmaktadır. Bunun dışında, başka antlaşma fragmanları olan KBo XVII 48 3' de "körler", KBo XL 8 (Orta Hitit yazı özelliklerine haiz) ay.[?] 7'- 8'. satırlarda ise gözü görür ve kör tutsakların değiş-tokuşu söz konusu edilmektedir.

Yukarıda bahsedilen metinlerdeki rehinelere bazıların neden kör olduğu sorusuna gelince: Bunun için yapılabilecek en akla yatkın açıklama, rehinerin yakalandıktan sonra cezalandırılması ya da mümkün firarlarının engellenmesi amacıdır. Tabii bu arada, savaş sırasında meydana gelen körlük durumları da göz ardı edilmemelidir. Boğazköy ve Maşat-Höyük belgelerinde, savaşta ele geçirilen rehinerin yerinde kör edildiklerine dair bir kayıda rastlamıyoruz. Bu konuda elle tutulur en önemli bilgi —Anadolu dışından olmak üzere— Asur kralı Salmanassar'a ait bir yazıtta (IAK XXI 1) buluyoruz. Burada Salmanassar, düşmanı Hanigalbat kralı Şattuara'nın Hititler ve Aramiler'in de katılımı ile oluşturan ordusunu yendikten sonra askerlerinin büyük bölümünü öl-

18) E. von Schuler, Die Kaškäer, Berlin, 1965, s.134 vd. metin, eski edisyon ve envanter numaraları ile anılmaktadır (KUB XXXVI 115 + 117 + 1373/c + 2639/c + 2673/c). Bunun yanında, orada metnin III.Arnuvanda(?) devri ile tarihlenmesi artık geçerliliğini yitirmiştir. Dil özellikleri nedeniyle belge Orta Hitit Devri'ne, yani I. Arnuvanda'ya ait olacaktır.

19) E. von Schuler, a.g.y.

20) E. von Schuler, a.g.e. s.109 vd.

dürdüğünü, sağ kalanlardan da 14.400'ünü kör edip sürdüğünü övünerek anlatmaktadır²¹⁾. Eski Önasya kavimlerinde, savaş tutsaklarının adet üzere kör edildiklerine dair en fazla ve ayrıntılı veriler ise Yeni Asur kaynaklarında mevcuttur²²⁾.

b) Değirmenlerde çalıştırılan körler:

Bedensel özürlerine rağmen, körlerden kısıtlı da olsa işgücü olarak faydalandığı (tapınak müzisyenliği ve değirmen angaryaları gibi) Eski Mezopotamya kaynaklarında belgelenmektedir²³⁾. Aynı durum Hititler devri Anadolu için de geçerlidir ve bunların değirmenlerde çalıştırıldıklarına dair bilgiler Maşat mektuplarında mevcuttur. Bu belgelerden ayrıca, bazen körlerin değirmendeki işlerinden firar etmeye çalıştıkları da öğrenilmektedir. Bu durumda, değirmendeki görevlerin birer angarya oluşturduğu ve söz konusu kişilerin de belki savaş tutsağı körler olduğu düşünülebilir. Körlerin değirmenden firar etmeleri konusundaki iki örneği HKM 58 ile 59 no'lu Maşat mektupları oluşturmaktadır. Bunlardan ilkinde, mektubun göndericisi Kikarşa Tahazzili'ye, bütün körlerin Şapinuua kentine gönderildiğini, ancak on kör adamın Kikarşa'nın ikamet ettiği yerdeki değirmenlerde bırakıldığını bildirmekte, Tahazzili'nin daha önce kendisinden isimlerini vererek sorduğu körlerden hiçbirinin artık orada bulunmadığını söylemekte ve söz konusu mesele için Şapinuua'daki Şarpa isimli görevli ile temas kurmasını tavsiye etmektedir. Metin şöyledir:

Mışt. 75 / 56 = HKM 58²⁴⁾

öy. 5 ŠA LÚ.MEŠ IGI.NU.GÁL-mu ku-it ut-tar ha-at-ra-a-eš

6 nu-kán LÚ.MEŠ IGI.NU.GÁL.HI.A hu-u-ma-an-te-eš

21) Bk. S. Heinhold-Krahmer, AfO 35, 1988, s.79 ve bibl.

22) Bk. I.J. Gelb, JNES 32, 1973, s.87.

23) Bk. I.J. Gelb, a.g.y.

24) Metin çalışması için bk. S. Alp, Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, Ankara, 1991, s.228-231.

- 7 URUŠa-pí-nu¹-u[?]-ya ša-ra-a pé-e-ḫu-te-er
 8 ka-a-ma X LÚ.MEŠ IGI.NU.GÁLḫI.A I-NA ÉḫI.A
 NA₄ARA₅^{R[U]}
 9 ar-ḫa ta-a-li-e-er na-aš ka-a-ša pu-nu-uš-šu-un
 10 nu-mu zi-ik ku-i-e-eš lam-ni-it ḫa-at-ra-a-eš
 11 na-aš-ta NU.GÁL ku-iš-ki an-da
 12 nu ma-a-an ha-at-ra-a-ši nu I-NA URUŠa-pí¹-nu¹-ya
 13 A-NA mŠa-ar-pa ḫa-at-ra-a-i
 14 [L]Ú.MEŠ IGI.NU.GÁL ḫu-u-ma-an-du-uš a-pí-ja
-

- öy. 5 Körlere hakkında bana yazdığın konuya gelince:
 6 Bütün kör adamları
 7 yukarıya, Şapinuşa kentine sevk ettiler.
 8 Burada on kör adamı değirmenlerde
 9 bıraktılar ve işte onları araştırdım.
 10 Senin bana, isimleri ile yazdığın (körlere)
 11 hiçbirisi burada yok.
 12 Eğer yazarsan, Şapinuşa kentinde
 13 Şarpa'ya yaz:
 14 Bütün kör adamlar orada(dır).
-

Şapinuşa kentinden gönderilen HKM 59 no'lu mektupda ise Şarpa, *bēl madkalti* "askerî vali" ve Tarḫuni'ye kör adamların Şapinuşa kentindeki değirmenden kaçtıklarını haber vermekte ve onların yakalanmasını emretmektedir. Metin şöyledir:

Mışt.76 / 52 = HKM 59²⁵⁾

- öy. 4 [k]a-a-ša-kán URUŠa-pí-nu-ua-za
 5 [L]Ú.MEŠ IGI.NU.GÁL
 6 [I]Š-TU É NA₄AR[A₅]
 7 [p]a-ra-a hu-ua-a-ir
 8 [n]a-at a-pád-da ú-e-er
 a.k. 9 [nu-u]š-ma-aš ma¹-aḥ-ḥa-an
 10 [ka-]a-aš tup-pí-an-za
 11 [an-da ú-]e-mi-ja-zi
 ay. 12 [LÚ.MEŠIGI.NU.GÁL p]í-ra-an
 13 [e-ep-tén na-aš SI]G₅-in
 14 [EGIR-pa ú-ua-te-et-té]n

-
- öy. 4-5 [B]ak, kör [a]damlar Šapinuua kentinden
 6 deđirm[end]en
 7 kaçıp gittiler.
 8 [O]nlar oraya geldiler.
 a.k. 9-10 [Si]ze [b]u tablet
 11 [ul]aştığında
 ay. 12 [kör adamları]
 13 [yakalayın ve onları sa]ğ, salim
 14 [geri getiri]n.
-

25) Metin çalışması için bk. S. Alp, Hethitische Briefe aus Maşat-Höyük, Ankara, 1991, s.232-233.

HKM 36 (öy.22) ve HKM 85 (öy.? 18') no'lu mektuplarda da (LÚ)IGI.NU.GÁL “kör (kişi)” ile ilgili hususlar anılmış olabilir, ancak her iki metin de çok fazla tahrip olmuştur.

2. Dinsel hayatta körler.

Hitit din hayatının önemli bir parçasını oluşturan bayram kutlamalarına katılan ya da görev alan çok değişik kişiler arasında —bir defaya mahsus olmak üzere— bir kör adam da sayılır. Söz konusu bayram, IBoT I 29 metninde tasvir edilen EZEN *haššumaš*'dır. Buna göre, kör bir kişi bayrama ait ayinler sırasında soyulmakta, dövülmekte ve *hešta*- evine götürülmektedir. Metnin transkripsiyon ve tercümesi şöyledir:

IBoT I 29²⁶⁾

ay. 37' ... MÁŠ.GAL-*ma a-ra-aḫ-za pé-e-ḫu-da-an-zi*

38' *nu-kán MÁŠ.GAL-an ar-kán-zi na-an ar-ḫa a-da-an-zi*

39' KUŠ MÁŠ.GAL-*ma da-an-zi* † LÚIGI.NU.GÁL-*ma ni-ku-ma-an-da-ri-an-zi*

40' *na-an ya-al-ḫa-an-ni-an-zi na-an Éḫé-eš-ta-a pé-ḫu-da-an-zi*

41' *nu a-da-an-zi a-ku-ya-an-zi*

ay. 37' ... Tekeyi dışarı götürürler,

38' tekeyi keserler ve onu yiyip bitirirler.

39' Tekenin derisini alırlar. Bir kör adamı soyarlar,

40' döverler ve onu *hešta*- evine götürürler.

41' (Orada) yiyip içerler.

26) Metin çalışması için bk. V. Haas - M. Wäfler, UF 9, 1977, s.100-101; ayrıca bk. H.A. Hoffner, Jr., JAOS 87, 1967, s.184; S. de Martino, OA 24, 1985, s.258.

Söz konusu edilen kör adam burada aktif bir rol oynamamakta, sadece kimliklerini saptayamadığımız kişilerce aşağılanmaya tabi tutulmaktadır. Kendisine bayramdaki herhangi bir resmî görevli mi, yoksa günah keçisi yerine konulan bir kişi gözü ile mi bakılması gerektiğini bilemiyoruz. Ona uygulanan aşağılamalar, soyulması ile psikolojik, tartaklanması ile de bedensel mahiyettedir. Bunun kesin yorumunu, metindeki informasyonlara göre yapamıyoruz; ancak bu işlem dinsel anlama haiz sembolik bir tören ya da ayinin parçası olmalıdır. Çıplak olarak teşhir ve böylece psikolojik aşağılama, Hititler’de iyi bilinen bir cezalandırma şeklidir. Beceriksiz bir askerinin ya da görevini ihmal eden bir tapınak görevlisinin soyularak su taşıtılması iki defa belgelenmiş bir durumdur²⁷⁾. Ancak bunlar, *ḫaššumaš* bayramındaki körün durumu ile karşılaştırılmaz, çünkü bayram sırasında bir cezalandırma söz konusu değildir. Bu durumda, *ḫaššumaš* bayramındaki işlem kısmen de olsa KILAM bayramındaki bir sahneye benzerlik göstermektedir (KUB II 3 II 13 - 27)²⁸⁾. Orada iki LÜALAN.ZU₉ “rezitasyon görevlisi (?)” ya da “şakacı (?)” içi *marnuuan-* içkisi ile dolu bir havuzun içinde çıplak olarak çömelmekte ve bunların arkalarına bir rahip tarafından üç kez *marnuuan-* içkisi dökülmektedir. Bu işlemlerde aşırı bir bedensel aşağılama ve cezalandırma fark edilmese de, görevlilerin çıplaklığı ve tasvir edilen sahnenin ilginçliği (içkinin içinde çömelme ve vücuda içki dökülmesi) dikkat çekmektedir. Burada belki de şaka ile karışık kısmî aşağılama söz konusudur ve yine dinsel bir anlamı olacaktır²⁹⁾.

Hititlerin körlük kavramını, sağırlık yanında arzu edilmeyen bedensel bir noksanlık sıfatıyla beddualarda kullandıkları anlaşılmaktadır. Şimdiye kadar günlük hayata ait bir örnek tanınmasa da, görevli yeminlerinde gözdağı verme ve böylece kral ve kraliyet ailesine itaatı sağlama amacı ile “kör” ve “körlük” korkutucu bir

27) KBo III 34 II 33-35; KUB XIII 4 III 31-34: A. Süel, Hitit Kaynaklarında Tapınak Görevlileri İle İlgili Bir Direktif Metni, Ankara, 1985, s.60-61.

28) Metin için bk. I. Singer, StBoT 28, 1984, s.64.

29) Hitit yazılı belgelerinde ritual manada çıplaklık ve utanma için bk. S. de Martino, OA 24, 1985, s.253-262.

örnek olarak anılmaktadır. Bu durumda askerî yemin metni KBo VI 34 + III 2 (// KUB VII 59 III 5 vd.) ve devamında tanık oluyoruz³⁰⁾. Kör ve sağır bir kadının söz konusu edildiği metin yeri şöyledir³¹⁾:

III 2 *nu-uš-ma-aš-kán* MUNU[(S LÚIGI.NU.G)]ÁL LÚÚ.ḪÚB

3 *pí-ra-an ar-ḫa* [(pé-e)]-ḫu-da-an-zi

4 *nu-uš-ma-aš kiš-an* [(te-ši)] *ka-a-ša* MUNUS LÚIGI.NU.GÁL

5 LÚÚ.ḪÚB *nu-ua-ká*[(n k)]*u-iš* A-NA LUGAL MUNUS.
LUGAL

6 ḪUL-lu *ták-ki-iš-z*[(i na)]-an NI-IŠ DINGIRMEŠ *ap-pa-an-du*

7 *na-an* LÚ-an M[UNUS-an *i-ja-a*]n-du *na-an* LÚIGI.NU.
GÁL[L-aš?]

8 *i-ua-ar da*[-šu-ua-aḫ-ḫa-a]n-du! ŠA LÚÚ.ḪÚB-*ma-an*

9 *i-ua-ar* [du-ud-du-mi-]a-an-du

III 2-3 Onların önüne kör (ve) sağır bir kadın götürürler

4 ve onlara (= askerlere) şöyle dersin: “İşte, kör (ve)

5 sağır bir kadın. Kim krala (ve) kraliçeye

6 kötülük yaparsa, onu yeminler yakalasin!

7 O erkeği kadın yapsınlar ve onu kör

8 gibi kör etsinler, sağır

9 gibi sağır etsinler!”

30) E. von Schuler, Die Kašäer, Berlin, 1965, s.113'ün aksine, burada bir “benzetme büyüüsü” (Analogiezauber) beklenmeyecektir. Çünkü söz konusu pasajda herhangi bir ritual söz konusu değildir.

31) Metin çalışması için bk. N. Oettinger, StBoT 22, 1976, s.12 vd.

Metnin 2. satırında bulunan MUNUS LÚIGI.NU.GÁL LÚÚ.ĤÚB'u, J. Friedrich³²⁾ ve A. Götze³³⁾ "kör kadın, sağır adam" şeklinde tercüme etmişlerdir. Ancak N. Oettinger'in³⁴⁾ fikrine göre, bunu "kör (ve) sağır" kadın şeklinde çevirmek gerekmektedir. Böylece, metnimizde LÚIGI.NU.GÁL ve LÚÚ.ĤÚB kelimelerinde kullanılan LÚ determinatifinin nötr olduğu ve "kör erkeği" değil, bilakis "kör kişiyi" gösterdiği kabul edilmelidir. Söz konusu kişinin cinsiyeti, ibarenin en başındaki MUNUS determinifi ile belirtilmiştir, yani MUNUS hem LÚIGI.NU.GÁL'e hem de LÚÚ.ĤÚB'a aittir. Eğer N. Oettinger'in filolojik yorumu gerçekten doğru ise, şu içeriksel noktaya da dikkati çekebiliriz: Bu yemin metninde, pek çok kez erkeklerin ve onlara ait nesnelere kadınlştırılması bedduasına rastlanmaktadır (II 48, III 1, III 6-7). Böylece, askerlere gözdağı verilmesi için ilk planda kadının kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu kadının ayrıca hem kör, hem de sağır olması durumunda, başka (ve erkek) kişilerin anılmasına da gerek kalmamaktadır.

Körlerin söz konusu edildiği diğer beddua örneğini KUB LX 157 vermektedir. Zamanında H. Ehelolf tarafından yayınlanmamış bir fragman olarak (Bo 2490) KIF 1, 1930, s.396'da site edilen bu metnin ilgili satırları şöyledir:

III 7 nu MUNUSŠU.GI ki-iš-ša-an me-ma-i na-aĥ-šar-nu-uš¹-ki<ir>-ua[-ar-an ku-i-e-eš]

8 ú-ri-te-nu-uš-ki<ir>-ua-ra-an ku-i-e-eš nu-ua-aš-ma-aš IGIĤI.A[-ua da-šu-ua-an-da-aš]

9 da-at-tén GEŠTUĤI.A-ma-ua-aš-ma-aš du-ud-du-mi-ja-an-da-aš ta-a[t-tén]

10 GEŠTU-it iš-ta-ma-aš-te-ni le-e IGI-it-ma-ua uš¹-k[at³⁵⁾-te-ni le-e]

32) J. Friedrich, ZA 35 NF 1, 1924, s.166-167, 183.

33) A. Goetze, ANET², 1955, s.354.

34) N. Oettinger, StBoT 22, 1976, s.12-13, 38 ve d.n.72.

35) Okunuş için bk. H. Ehelolf, KIF 1, 1930, s.396 not a).

- III 7 Yaşlı kadın şöyle söyler: “[Kimler onu] devamlı olarak korkutur,
 8 kimler onu devamlı olarak ürkütürse, onların gözlerini
 9 alın; [(aynı) körlerin (gibi)!] Onların kulaklarını a[lın];
 (aynı) sağrıların (gibi)!”
 10 (ve onlara şöyle deyin): ‘Kulak(larınız)la duymayın, göz(le-
 riniz)le gö[rme]yin!’ ”
-

Yaşlı kadın tarafından icra edilen karşı büyü ile, sürekli olarak korkutulup ürkütülerek huzursuz edilen insandan bu olumsuz durumun uzaklaştırılması amaçlanmaktadır. Büyü işleminin bir parçası olarak da, söz konusu kişiye kötülük yapanlara ya da yapmayı planlayanlara kör ve sağır olmaları bedduası yöneltilmektedir.

“Kör” ve “körlük” kavramının, beddualar dışında dinsel bir alaka ile anıldığı diğer metin, majik içerikli KUB XII 62’dir. Bunu aşağıda, H. Otten ve C. Rüster’in ZA 63 (1973) s.87-88’de yaptıkları join sonucundaki metin genişlemesi ile yeniden sunmak istiyoruz.

KUB XII 62 + 1696 / u

- ay. 7 Ú.SAL-i GIŠ^ši-šⁱ-ja-am-ma ar-ta kat-ta-an-ma ta-aš-ua-
 an-za du-du-mi-ja-an-za
 8 a-ša-an-zi ta-aš-ua-an-za a-uš-zi le-e du-ud-du-mi-ja-an-
 za-ma iš-ta-ma-aš-zi
 9 le-e ik-ni-ja-an-za pí-d-da-i le-e UH⁷ HI.A-aš-ša ud-da-na-
 an-te-eš
 10 EN.SISKUR QA-TAM-MA le-e ú-ua-an-zi
-
- 11 Ú.SAL-i GIŠ^ši-šⁱ-ja-am-ma ar-ta GAM-an da-aš-ua-an-za
 du-ud-d[u-mi-ja-an-za]

12 [a-ša-an-z]i ta-aš-ua-za a-uš-zi [le-e d]u-ud-du-mi-ja-an-za[-ma]

13 [iš-ta-ma-aš-z]i le-e ik-ni-[ja-an-za píd-da-]i <le-e> in-nar[a?-

ay. 7 Çayırda bir *šišiġamma*- ağacı³⁶⁾ durur. Onun altında bir kör (ve) bir sağır

8 oturur. Kör görmesin, sağır işitmesin,

9 kötürüm yürümesin! Büyü sözleri

10 kurban sahibine böylece gelmesin!

11 Çayırda bir *šišiġamma*- ağacı? durur. Onun altında bir kör (ve) bir sa[ğır]

12 [oturu]r. Kör gör[me]sin, [s]ağır

13 [işit]me[si]n, köt[ürüm yür]ü<me>sin! ...

Benzetme büyüünün anıldığı bu metinde, önce bir ağaç altında oturan biri kör diğeri sağır iki kişi tasvir edilmektedir. Daha sonra, büyü sözlerini söyleyen kişi, körün görmemesi, sağırın işitmemesi ve kötürümün yürümemesi durumunu bir benzetme unsuru olarak kullanarak, kötü büyü sözlerinin aynı şekilde kurban sahibine gelmemesini dilemektedir. Bütün bunlar, takibi paragrafta da bir kez daha tekrar edilmekte, metin bundan sonra birşey anlaşılamayacak şekilde kırılmaktadır. Bu büyü işleminde hakim olan düşünce şu olmalıdır: Nasıl ki bir körün görmemesi, sağırın duymaması ve bir kötürümün yürümemesi asla değiştirilemeyecek kesin birer olgudur, kurban sahibine karşı büyü sözleri de aynı kesinlikle ve asla değiştirilemeyecek şekilde ondan uzak durmalıdır.

36) Bk. S. Alp, *Anatolia* 2, 1957, s.30 d.n.24'de "sögüt" ya da "kavak" teklifi getirmektedir; ayrıca bk. H. Ertem, *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Florası*, Ankara, 1974, s.101-102.

Benzer içerikli bu tür belgelere iki metin daha eklenebilir: KBo XXIV 9 I?'in ikinci paragrafını oluşturan 3'-6'. satırlar arasında "kör" ve "[sağır?] duy(a)maz" ifadelerine rastlanırken, Tunnauija ritualinin dördüncü tabletini oluşturan KBo XXI 6 öy.10 (/KBo XXV 193)'da³⁷⁾ "körler" ve "sağırlar" söz konusu edilmektedir.

Körlerin söz konusu edildiği, ancak kötü korundukları için kesin sonuçlar çıkarılamayan değişik konulu diğer Boğazköy belgeleri ise şunlardır: Arazi bağış belgesi KBo XIX 32'nin 7'. satırında, 30 kişilik bir hanenin fertleri arasında, ismi korunmamış kör bir adam da sayılır. KUB XLIII 22 içeriği sarıh anlaşılabilen, ancak aile hukukuyla ilgili görülen bir metindir ve öy.25'. satırında giyimli bir körden (IGI.NU.GÁL *uāšpant-*) söz etmektedir. Diğer bir fragman KUB XLIII 10 ise, 2'. satırında kör bir adamı fal işlemleri dahilinde anmaktadır.

Ortaköy (= Şapinuwa)'de ortaya çıkarılan çok sayıdaki tablet içerisinde bulunan bir majeste mektubunda da körlerden bahsedilmektedir. A. Süel³⁸⁾ tarafından kısmen tanıtılan bu kötü korunmuş tablette, Hitit kralı, dokuma konusunu izleyen bir paragraftan hemen sonra körler konusuna geçmektedir. Buna göre, mektubun alıcısı olan görevli daha önce krala körler konusunda bir mektup göndermiştir. Metin bundan sonra kırılmaktadır. Burada önemli olan konu, bu verinin, yukarıda değindiğimiz Maşat mektubu Mşt. 75 / 56 = HKM 58'deki "Şapinuwa kentine gönderilen körler" konusuna içerikçe yaklaşmasıdır³⁹⁾.

Sonuç olarak "kör (kişi)"lerin, Boğazköy belgelerine göre ender de olsa ritüellerde ve törenlerde rol oynadıkları ya da anıldıkları, yine Boğazköy ve Maşat belgelerine göre tutsak / rehine değişimleri sırasında kullanıldıkları anlaşılmaktadır. Bunun dışında, Maşat-Höyük'ten çıkarılan çivi yazılı belgelerin ışığında, körlerin değirmenlerde çalıştırılıp iş gücü olarak faydalanılan insanlar sifa-

37) Bk. M. Hutter, *Behexung, Entsühnung und Heilung: Das Ritual der Tunnauiya für ein Königspaar aus mittelhethitischer Zeit* (KBo XXI 1 - KUB IX 34 - KBo XXI 6), Göttingen, 1988, s.42-45.

38) A. Süel, *Belleten LIX*, 225, 1995, s.275.

39) Bk. A. Süel, a.g.y.

tıyla belki de bellibaşlı sosyal bir sınıfı oluşturdukları düşünülebilir. Bu tür körlerin aslında Hititli olmayıp, savaş tutsağı statüsünde angarya ile çalıştırılan yabancılar olma olasılığı da vardır. Boğazköy ve diğer Hitit merkezlerinde sahamızla ilgili olarak keşfedilecek yeni belgelerle, Hitit toplumundaki körler hakkındaki bilgilerimizin gelecekte daha da artacağını umuyoruz.

ZUSAMMENFASSUNG

Der vorliegende Artikel hat die Blinden bei den Hethitern zum Thema. Dabei werden die Dokumente aus Boğazköy, Maşat und Ortaköy verwertet oder berücksichtigt. Die Positionen der Blinden im hethitischen Sozial- und Alltagsleben und ihre Rollen im Kult in kurzen Zügen dargelegt.